

Litteratur

Ole Jensen

Historien om K.E. Løgstrup. København: Anis 2007. 286 s. Kr. 249,-

I januar måned 2007 fyldte tidligere professor, domprovst, højskoleforstander og rektor Ole Jensen 70 år. I den anledning udkom hans bog *Historien om K.E. Løgstrup*, der siden er blevet trykt i flere oplag. Bogen er foruden at være en fremstilling af K.E. Løgstrups (1905-81) tænkning og liv også en personlig bog, da den er et produkt af Jensens beskæftigelse med denne tænkning i mere end et halvt århundrede. Ole Jensen har om nogen gjort Løgstrups tanker til sine egne; som han selv udtrykker det: "Jeg tager det hele med. *Jeg går planken ud med Løgstrup.*"

Bogen er opdelt i tre dele. Første del er en biografisk tour-de-force gennem Løgstrups liv og forfatterskab, der tjener som indledning til bogens to øvrige dele om hhv. Løgstrups filosofi og teologi. Den unge Løgstrup var nødt til at "rydde sig plads" inden for den herskende filosofi og teologi, før udførelsen af hans livsærinde kunne påbegyndes: nemlig at vise, at det er muligt at (er)kende, at verden er Guds. Denne "programerklæring" krævede to opgør: for det første med den såkaldt irreligiøse filosofi, særligt den kantianske erkendelsesfilosofi. Dette opgør påbegynder Løgstrup i 1942 med sin disputats, hvor de første skridt til udfoldelsen af en fænomenologi, der er i stand til at gøre "det universelle i kristendommen" gældende tages. Den gradvise udfoldelse af denne fænomenologi fører siden til endnu et opgør: med den såkaldt irreligiøse teologi, som er Jensens benævnelse for den Kierkegaard-inspirerede teologi, ikke mindst som den kommer til udtryk i Tidehverv fra 1940erne og frem.

"At kende at verden er Guds" må kunne vises filosofisk. Løgstrups måde at gøre det på udfoldes i bogens anden del. Linien trækkes fra Løgstrups tidlige tanker om "livslove" over *Den etiske fordring*, hvor interdependensen og tilliden er de uomgængelige livsvilkår der religiøst tydet kan pege på, at verden er Guds til et foreløbigt højdepunkt med den eksplicitte formulering af de suveræne livsytringer i *Opgør med Kierkegaard*. Slutteligt behandles Løgstrups sene fænomenologiske analyser i metafysik-bindene, med vægt på sansningen og "det singulære universale". Jensen formidler med forbilledlig pædagogisk sans Løgstrups måde at tænke på: fra fænomenologi over metafysik til religiøs tydning. Hans eksempler på de suveræne livsytringers forrang frem for de kredsede, og forklaringen af, hvorfor arten er et singulært universale, gør Løgstrups egne til tider svært tilgængelige formuleringer alment forståelige. Men det fornægter sig ikke, at Jensen "går planken ud med Løgstrup". Løgstrups filosofiske fremgangsmåde problematiseres på intet tidspunkt, selvom der kan stilles spørgsmålstegn ved, om en filosofi, der insisterer på at rumme tanken om en skaber, kan defineres som "deskriptiv";

som "rent human". Kan "det universelle i kristendommen" fremstilles rent filosofisk eller må en sådan filosofi nødvendigvis i sit udgangspunkt være bestemt af det, den gerne vil nå frem til; en skabelsestro? Heller ikke noget af det mest omdiskuterede i Løgstrups sene tænkning sansningens afstandsleshed problematiseres, men fremstilles som en indlysende måde at tale om sansningen på. Jo, Jensen tager det hele med! I bogens tredje del om teologi kommer dette ikke mindst til udtryk i Jensens insisteren på, at Løgstrup har en vel udfoldet kristologi, der uproblematisk kan benævnes "implicit kristologi", hvorved Løgstrups slægtskab med de tyske Bultmann-elever indikeres. Desuden er Jensen, så vidt jeg ved, den eneste, der også kan få øje på en trinitets-teologi hos Løgstrup. Disse indvendinger til trods er også bogens tredje del præget af en stringent og pædagogisk fremstilling af Løgstrups teologi, der er kendetegnet ved at skelne det universelle fra det specifikt kristelige i kristendommen.

Hovedlinien i Løgstrups tænkning går fra filosofi over metafysik til religion, med udgangspunkt i den såkaldte "programerklæring". Denne linie følges og udlægges sikkert og velformuleret. Indimellem krydres fremstillingen med biografiske input og personlige beretninger. Det letter læsningen, ikke mindst for den læser, der ikke før har stiftet bekendtskab med forfatterskabet. Originaliteten i Løgstrups tænkning gør, at han med rette kan kaldes én af det 20. århundredes største danske tænkere. Efter endt læsning af *Historien om K.E. Løgstrup* står dette meget klart, og det er Jensens fortjeneste på bedste vis at bidrage til formidlingen af dette betydningsfulde forfatterskab.

Maria Odgaard Møller

Kurt E. Larsen

Fra Christensen til Karup. Dansk Kirkehistorie i det 20. århundrede. Frederica: Kolon 2007. 372 s. Kr. 299.

Kurt E. Larsen, der underviser i kirkehistorie ved Menighedsfakultetet, har som den første haft mod på at udsende en samlet skildring af dansk kirkehistorie i det 20. århundrede med den velkomne hensigt at skrive kirkelivshistorie, så kirkehistorien fremstår som andet end teologernes historie. Det gøres tematisk gennem 12 kapitler, der udover teologiske strømninger og ydre rammer bl.a. omfatter folkekirkens ritualer og bøger (inklusiv gudstjenestens udvikling og brugen af de kirkelige handlinger), folkekirkens ansatte og officielle arbejde foruden det frivillige arbejde indenfor mission og diakoni og de kristne frikirker.

Der lægges ikke skjul på forfatterens eget teologiske udgangspunkt, som også præger fremstillingen, f.eks. når kun højrefløjens synspunkter refereres i verserende (især etiske) debatter, men generelt gengives andre teologiske positioner på sober vis.

Det er forsøgt at holde bogens stof strengt indenfor det 20. århundrede, men det er ikke uden omkostninger. Det ville være naturligt at afrunde om-

talen af salmekommissionens arbejde i 1990'erne med kort at oplyse, at den nye salmebog kom i 2003 – det virker lidt komisk at slutte med, at situationen ved udgangen af århundredet var uafklaret (s. 99). Andre steder er oplysningerne ført ajour efter 2000, f.eks. listen over formænd for IM (en ny i 2006), og den nyttige liste over danske biskopper siden 1900 medtager de to udnævnelser efter 2000, ligesom også enkelte dødsfald efter 2000 er med; derimod får vi kun Bultmanns fødselsår s.154.

Det er tilgiveligt, at der med så mange linier og detaljer vil være nogle smuttere undervejs, men undertiden medfører den knappe form upræcise og fejlagtige oplysninger, f.eks. når præsternes obligatoriske efteruddannelse på s. 125 indføres både 1990 og 1992; og man kan nok formode, at FDF ikke stillede et forslag i folketinget i 1976 om en kirkeskole (s. 32 – fejlen rettes dog s. 275). Blandt flere eksempler på fejl kan nævnes, at landets første studenterpræst var Palle Dinesen (Trinitatis Kirke 1966) og ikke præsten på Lundtoftesletten (s.130), og at Erik Norman Svendsen omtales som biskop, når han citeres for udtalelser fra sin tid som sekretær for Kirkefondet. I den mere pudsige ende har Kurt E. Larsen fejldateret en af sine egne bøger i litteraturlisten. Fejlene er nok små, men mange nok til at skabe irritation og svække bogens værdi som opslagsværk, der ellers er oplagt med det væld af oplysninger, der bringes, bl.a. i de 74 tabeller.

På et andet punkt kan man heldigvis have glæde af bogen, nemlig som en bibliografi til nyere dansk kirkehistorie, da forfatteren har gravet dybt og flittigt, bl.a. i Præsteforeningens Blad, Dansk Kirketidende og Kirkehistoriske Samlinger (men vist kun én henvisning til *Indre Missions Tidende!*), og litteraturhenvisningerne i de 771 noter vil være et godt sted at begynde for kommende kirkehistorikere og specialeskrivere.

Kurt E. Larsen gør selv opmærksom på, at mange emner i det 20. århundrede trænger til en grundigere udforskning og det bekræftes af læsningen. Når han selv hæver sig over de mange detaljer for at trække overordnede perspektiver og sammenhænge frem, f.eks. i beskrivelsen af teologiske strømninger, er resultatet gennemgående glimrende, men den tematiske tilgang og den store mængde stof synes at hindre en mere overordnet konklusion. På baggrund af forfatterens overblik over nyere dansk kirkehistorie og intentionen om at inddrage det praktiske kirkeliv kunne det ellers være interessant at høre mere om, hvorfor vi er, hvor vi er. Med denne bog er grunden i hvert fald lagt. Forfatteren skal have tak for det store arbejde samt for at bringe områder, der traditionelt har været forvist til praktisk teologi, ind i kirkehistorien.

Liselotte Malmgart

Asger Chr. Højlund

Men han gav afkald. Bidrag til kristologien. Frederica: Kolon 2007. 416 s. Kr. 299,75.

Asger Chr. Højlund, som er professor i dogmatik på menighedsfakultetet i Århus, udsendte i 2007 en monografi med bidrag til kristologien. Bogen be-

står af fire hoveddele: 1) Oldkirkelig kristologi; 2) Kristologi i dag; 3) Jesus i Det Nye Testamente; 4) Konklusion. Bogen indeholder en række oplysende afsnit, men dens overordnede synspunkter er for mig at se uholdbare.

I 1. hoveddel gennemgår Højlund oldkirkens kristologi. I de oldkirkelige bekendelser kan man se, hvordan kristne i kirkens første århundreder tænkte om Kristus. Dog er oldkirkens kristologi ifølge Højlund ikke kanonisk. Højlund koncentrerer sig om to hovedpunkter, nemlig den nikænske bekendelses formuleringer om Sønnens væsensenhed med Faderen (kap. 2) og Kalkedonens formuleringer af forholdet mellem de to naturer i Kristus (kap. 3). Fremstillingen af den oldkirkelige kristologi byder ikke på noget nyt, idet andres (Skarsaune, Kelly, Grillmeier, Torrance) undersøgelser refereres. Højlund interesserer sig især for de nikænske bekendelsers formulering af Sønnens væsensenhed med Faderen, idet netop denne forestilling kritiseres i moderne teologi. Højlund vil se, om forestillingen kan fastholdes (f.eks. s. 15).

I bogens 2. del beskrives hovedtræk i moderne kristologi. I kap. 4 finder man en analyse af den moderne virkelighedsforståelse og dennes betydning for kristologien. Hovedproblemerne heri er ifølge Højlund, at det moderne menneske især på grund af den naturvidenskabelige erkendelses fremvækst ikke længere kan forbinde noget med tanken om en transcendent Gud, og at det moderne menneske er præget af oplysningstidens stærke fremhævelse af fornuften som eneste vej til sandhedserkendelse. På det sidste punkt er der ifølge Højlund et nybrud på vej, fordi postmoderne erkendelsesteorier sætter spørgsmålstegn ved den universelle fornufts eneherredømme. Det medfører dog samtidig et nyt problem – relativismen. Højlund er derfor noget splittet i sin vurdering af de postmoderne tendenser. For kristologien er problemet med den moderne virkelighedsforståelse, at det ikke længere synes muligt at fastholde de oldkirkelige dogmers forståelse af Jesu væsensenhed med Faderen. For at illustrere dette gennemgår Højlund to eksempler på moderne kristologier, nemlig J.A.T. Robinsons og W. Pannenberg's. Robinson går længst i sin afvisning af oldkirkens formuleringer. Pannenberg er ifølge Højlunds beskrivelse mere forsigtig, idet han forsøger at fastholde tanken om Jesu væsensenhed med Gud.

I bogens 3. del analyseres NT's kristologi. Det afgørende er her, at Højlund slår fast, at NT må være kilde og kriterium for al kristologi, og at han bekender sig som en varm tilhænger af forsøgene på ud fra NT at beskrive den historiske Jesus. Højlund foretrækker de nyere forsøg på at beskrive den historiske Jesus (The Third Quest) frem for tidligere forsøg. Som det fremgår af kap. 9 og kap. 10, mener han, at der ud fra NT kan siges rigtigt meget med stor sikkerhed om den historiske Jesus. I kap. 11 diskuterer Højlund apostlenes og den første kirkes forståelse af Jesus. Her er der fokus på kristologien i de paulinske breve. Kapitel 11 afsluttes med en argumentation for, at jomfrufødslen var en historisk begivenhed.

I bogens 4. del, som har overskriften 'konklusion', finder man først og fremmest et resumé af de forudgående kapitlers indhold.

Selve bogens struktur viser tydeligt, at NT ifølge Højlund bør være absolut målestok for, hvad der siges teologisk. Såvel oldkirkens kristologi som moderne kristologi skal vurderes på forholdet til NT's udsagn om Jesus. Det er for mig at se helt uholdbart, idet der ses bort fra en række afgørende præmisser såsom NT's egen sammensathed, vores altid fortolkende omgang med NT, nutidens vilkår for at fremsætte kristologiske udsagn osv. Højlunds kristologiske bidrag trækker kristologien tilbage i det før-moderne, hvor ingen form for kritik får lov til at sætte spørgsmålstejn ved NT's udsagn. Det er kontraproduktivt, hvis målet er at formulere en for nutiden plausibel kristologi.

Anders-Christian Jacobsen

Helle Christiansen & Henning Thomsen (red.):

Pastoralteologi. København: Anis 2007. 400 s. Kr. 329.

Der har længe manglet en ordentlig pastoralteologi på dansk. Nu forsøger en tekstsamling at lukke hullet. Og gerne havde man her ønsket pastoralteologien og de folkekirkelige uddannelsessteder til lykke. Men der er stadig for megen plads på den hylde, hvor dansk pastoralteologi skal stå. Ærgerligt, for det skyldes i høj grad redaktionsprocessen. Det kræver et næsten umuligt redaktionsarbejde at få 25 forfattere til at skrive en sammenhængende bog. Meget ville alligevel have været bedre, hvis en hårdere redigering havde sikret ensartethed og intern sammenhæng i bogen og luget umulige formuleringer ud (fx: de nye medier gør, "at virkeligheden er dubiøs", s. 140), og hvis redaktører og forfattere havde været helt enige om, hvem de skrev til.

Bogen er opdelt i fire afsnit: Praktisk teologi, Pastoralteologi, Ansættelse og Udblik. Den pastoralteologiske del er igen opdelt i "Kirken", "Præsten" og det noget intetsigende "Fagene", hvor sidstnævnte i praksis udgør bogens egentlige anden hoveddel. Med undren leder man forgæves efter kapitler om præsten i forhold til sogn og menighed, eller om præstens rolle over for mennesker med anden religion. Til gengæld finder man mange afsnit om præsten som leder.

Den manglende udpegning af den primære læserskare, som dog må forventes at være studerende på pastoralseminariet, viser sig allerede i Henning Thomsens indledning, der flere gange får karakter af uddannelsespolitisk indlæg. Det samme sker i Kirsten Felters kapitel om at lære at være præst, mens Steffen Brunés' kapitel om præsten som personaleleder bliver et partsindlæg i debatten om folkekirkens ledelse. Som læser var man også gerne fri for de besværgelser mod henholdsvis fakulteter og kirkeliv, som findes hos henholdsvis Thomsen og Kurt E. Larsen. Med en større genrebevidsthed havde bogen ikke fremstået som en uskøn blanding af lærebog, antologi, debatbog og håndbog.

Bogens første halvdel er den dårligste. Carsten Pallesen leverer en bestemmelse af teologi som praktisk teologi, rig både ord og tanker, men dog så

klar i mælet, at den tydeligt viser, at Pallesens systemteoretiske fortsættelse af Guds Ord-teologien, til trods for ønsket om at videreføre Luthers kommunikative forståelse af teologien, ikke lader megen plads tilbage til ritualet og gudstjenestelig deltagelse. Det får i bogen den uheldige konsekvens, at forsøgene på at bestemme pastoralteologien mangler sans for ritual, liturgi og menighedens deltagelse, mens ritualafsnittene omvendt ikke får skabt den nødvendige forbindelse til teologien. Pallesens bidrag virker således i høj grad som udtryk får det, Bent Flemming Nielsen kalder "en stigende intellektualisering og 'litteralisering' af ritualet". Indkredsningen af den folkekirkelige virkelighed begrænser sig til grundtvigianisme og indre mission, begge bidrag for så vidt velkrevne, men af "insidere". Det er uheldigt, også hvis denne prioritering er udtryk for, at man i Danmark mangler viden om nutidige præsters kirkelige tilhørsforhold. Og hvor er Tideherv, som må nøjes med én enkelt henvisning i indekset (islam og muslimer får dog i det mindste to), eller Grosbøll og Plan B, som slet ikke nævnes, skønt de dog blotlagde en særlig pastoralteologisk sårbarhed i den nutidige folkekirke?

Bogen er dog heldigvis ikke uden fortjenester. Disse ligger dog – næsten uden undtagelser – i den del, der leverer undervisningsmateriale til de mere praktiske fag. Her fungerer bogen generelt godt. Og her kan sværmen af medvirkende forfattere forsvares. Igen forekommer opsplitningen af kapitler i henholdsvis form og indhold dog underlig. Således er Marianne Gaardens afsnit om prædikenen som kommunikation forbavsende kortfattet, når det drejer sig om, hvad det er, der skal kommunikeres. Der må man læse Thomssens bidrag. Det betyder, at man må undvære overvejelser over, om indholdet kunne have betydning for formen. Hvad denne sammenhæng angår, synes der at være betydeligt mere at hente i en luthersk prædikenforståelse, end bogen giver udtryk for. Hvor dialektisk teologi med Luther i ryggen fremhævede ordet i sakramentet på sakramentets og ritualets bekostning, må man nu med Luther fremhæve, at bevægelsen går den modsatte vej, så det er ordet, der får sakramental karakter. Det forhold muliggør en anderledes tæt sammenbinding af gudstjenestedeltagelse og forkyndelse og kunne have styrket bogens indre sammenhæng.

Efter endt læsning håber man, at den konkrete pastoralteologiske efteruddannelse af teologer og præster i Danmark er mere helstøbt end det, der her præsenteres. For dem, der er engagerede i det pastoralteologiske felt, kan det måske tjene til opmuntring, at der stadig er udfordringer at tage op.

Bo Kristian Holm

Jens Glebe-Møller

Struensees vej til skafottet. Fornuft og åbenbaring i Oplysningstiden. København: Museum Tusulanums Forlag. 2007. 134 s. Kr. 148.

Med udgangspunkt i en jo særdeles dramatisk historie giver Jens Glebe-Møller i denne bog endnu et særdeles værdifuldt indblik i Oplysningstiden,

denne gang af den fase, der bærer betegnelsen 'neologien', og hvor man endnu fastholdt en overnaturlig åbenbaring. De to anklagede og senere dødsdømte og grusomt henrettede, Enevold Brandt og Johann Friedrich Struensee, fik af Sjællands biskop tilforordnet hver sin sjælesørger, der skulle forsøge at frelse deres sjæle. Især var Struensee truet, fordi han åbenlyst ikke havde den tro på Jesu soningsdød, der var en forudsætning for, at han kunne blive omfattet af dens virkning. Til opgaven blev udpeget Balthasar Münter, tysk præst ved Sct. Petri kirke (og far til den senere biskop over Sjællands Stift, Frederik Münter).

Det er ikke Glebe-Møllers hensigt at genfortælle den jo også noksom bekendte historie, men at give indblik i Münters argumentation over for Struensee i de ikke mindre end 38 samtaler, det blev til i perioden 1. marts til 28. april 1772, hvor Münter ikke fik fuldført sin sidste sætning, før Struensees hoved rulle hen for fødderne af ham. Münter udgav nemlig en bog om sine samtaler med Struensee og med den bekendelse, den dødsdømte angiveligt skulle have affattet til sidst. Denne afskrives dog som ren fiktion. Men det betyder ikke, at samtalerne ikke kan have haft indhold og progression.

Efter at have givet et billede af Struensees opvækst og åndelige ståsted, hans sammenstød med censuren og hans første forordning, som netop gjaldt ophævelsen af censuren – hvad der førte til en syndflod af skrifter imod ham selv – samt de forordninger, der gjaldt kirkelige forhold, går Glebe-Møller over til en gennemgang af Münters bog, der i øvrigt blev en ren bestseller.

Det viser sig at være en samtale mellem to oplysningsmænd, hvor Struensee tilhører den franske, antikirkelige retning, Münter den tyske, kirkelige, påvirket af filosofen Wolff. Struensee mente således, at mennesket var en ren maskine uden sjæl. Det var udfordringen for Münter. Foruden gennem samtalerne søgte Münter også at påvirke Struensee gennem litteratur. Lidt overraskende er det, at H.S. Reimarus er blandt de forfattere, hvis bøger Münter her kolporterede, men desuden at han til at begynde med lod Struensee læse en Jesu-liv-bog i stedet for Det Nye Testamente selv med den begrundelse, at Jesu historie her er spredt ud over fire evangelier, mangt et sted ikke er rigtigt oversat, og det fremmede ved datiden kunne støde unødigt an. Angiveligt skal opgøret med den franske religionskritik været lykkedes, således at Struensee endda til sidst ikke alene blev en teoretisk kristen, men en kristen i praksis.

Det er et fortrinligt og vidende indblik, Glebe-Møller her giver. Og det er en tillægsgevinst, at der som appendiks optræder en stærkt satirisk "Lovtale over hundene og album graecum", som Struensee skrev, mens han var læge i Altona. Den giver et indtryk af tonen.

For at denne anmeldelse ikke skal være helt ukritisk, vil jeg lige nævne, at det undrer mig at læse, at den Celsos, som Origenes skrev *Contra Celsum* imod, skulle have været jøde. Det har jeg aldrig hørt før. Han plejer blot at

være epikuræisk filosof. Og så er der lidt rod i registret, hvor der er for mange henvisninger ved fx Johann Jakob Hess og Gottfried Less.

Mogens Müller

Marina Vidas

The Christina Psalter. A Study of the Images and Texts in a French Early Thirteenth-Century Illuminated Manuscript. København: Museum Tusulanums Forlag, 2006. 154 s. 41 farveplancher. Kr. 250.

En af perlerne i Det kongelige Biblioteks håndskriftssamling, Kristina-psalteret (GKS 1606, 4°), er nu for første gang nogen sinde blevet genstand for en grundig og detaljeret analyse og beskrivelse i *The Christina Psalter* ved kunsthistorikeren ph.d. Marina Vidas. Det overordentlig smukt dekorerede håndskrift er blevet til i Paris i 1230'erne på foranledning af den franske kong Ludvig VIII's dronning Blanka. Det er bestilt enten til hende selv eller til sønnen Ludvig IX. Marina Vidas antager, at denne har givet det til prinsesse Kristina af Norge i forbindelse med hendes giftermål med Philip af Castilien i 1257. Hun antager endvidere at det er én af Kristinas damer, der har bragt det med tilbage til Norge efter hendes død, som skete allerede i 1262.

Sådanne psaltre og deres afløsere, de senere Tidebøger, var uhyre kostbare og blev kun lavet for folk fra de højeste samfundslag. Det er ikke liturgiske bøger i egentlig forstand (til at udføre kirkens liturgi efter), men de egner sig til at følge messer og tidebønner efter. Indholdet af Kristina-psalteret er ganske illustrerende, hvad det angår. Det indeholder en kalender med en side for hver måned, en tavle med de såkaldte gyldental, 12 bevarede helsidesbilleder med scener fra Jesu liv, Davids Salmer, forskellige hymner, Den athanasianske Trosbekendelse, et litanium og en senere tilføjet votivmesse for gravide og fødende kvinder. Det gav mulighed for ikke kun at følge messerne, men også tidebønnerne, hvor hovedparten bestod af afsyngelse af Davids Salmer, som man kom igennem alle 150 i løbet af en uge. Trosbekendelsen (den athanasianske) f.eks. blev sunget om søndagen ved prim.

Kalenderen og litaniet viser, at Kristina-psalteret var lavet for en person med tilknytning til Paris, til Cistercienser Ordenen og til det kgl. abbedi Saint-Germain-de-Prés. Ikonografien vedrørende helsidesbillederne og især illustrationerne til Davids Salmer (smukt gengivet i 20 farveplancher) peger mod et medlem af den franske kongelige familie. Maria Vidas påviser, at der kunsthistorisk er flere paralleller til samtidige psaltere, men størst lighed er der mellem Kristina-psalteret og en af de såkaldte *Bibles Moralisées*, den såkaldte Toledo-New York bibel i 3 bind, som blev udført samtidigt i Paris for netop dronning Blanka og Ludvig IX. Forfatteren udkaster den hypotese, at Toledo-New York Bibelens 'Hånd 3' efter at have afsluttet illuminationerne i bibelen er gået i gang med illuminationerne i Kristina-Psalteret. Der er tale om en meget smuk bog, som tjener forfatteren såvel som forlaget stor ære.

Knud Ottosen

Jørgen Skov Sørensen

Missiological Mutilations Prospective Paralogies. Language and Power in Contemporary Mission Theory. Studies in the Intercultural History of Christianity 141. Frankfurt: Peter Lang 2007. 282 s. € 48,10.

Jørgen Skov Sørensens ph.d.-afhandling, som han forsvarede ved universitetet i Birmingham i 2005, repræsenterer et meget fortjenstfuldt og ikke i denne form før set forsøg på at anvende postkolonial analyse og kritisk diskursteori på missionsteoretiske og missionsteologiske tekster med henblik på at komme med et konstruktivt bidrag til en missionsteologisk teoridannelse på postmoderne præmisser. Udgangspunktet er, at den moderne missionsbevægelse også erkendelsesteoretisk set er en modernitetsbevægelse. Derfor er der karakteristiske måder, hvorpå viden produceres og hvorpå sociale og kulturelle identiteter konstrueres; og historien ses under et bestemt formåls synsvinkel. Ved hjælp af den postkoloniale analyse og den kritiske diskursanalyse bliver de direkte og indirekte magtforhold, som præger modernitetsbestræbelsen og dermed missionsbevægelsen, afdækket og kritiseret. Efter en introduktion, hvor problemstillingen beskrives, udkastes den tese,

- at det er teologisk legitimt ved hjælp af den postkoloniale kritik at bane vejen for en nutidig alternativ bestemmelse af missionsteorien,
- at det er frugtbart ved hjælp af kritisk diskursteori at analysere og dekonstruere nutidige modernitetsafhængige missionsteologiske udkast
- at det er teologisk konstruktivt at vende sig til et postmoderne missionssteoretisk paradigme.

Efter med nogen grundighed at have redegjort for de metodiske forudsætninger for arbejdet, og herunder givet en introduktion til henholdsvis postkolonial analyse og kritisk diskursanalyse og disse metoders betydning indenfor modernitet og postmodernitet, vender forfatteren sig til tre udvalgte missionsteologer, Paul G. Hiebert, J. Andrew Kirk og David Bosch, hvis hovedværker analyseres minutøst med henblik på at beskrive deres terminologi, afsløre de begrebsmæssige implikationer af deres sprogbrug og afdække det perspektiv de anlægger. Ikke at der er noget galt i at anlægge et perspektiv. Det gør alle; men forskellen er, om man er bevidst om det eller ej. Den kritiske diskursanalyse viser sig tjenlig til at afdække de skjulte magtforhold, arrogancen og paternalismen og således bane vejen for en mere ædruelig missionsteoretisk diskurs. Den hidtidige missionsteologi har kun modvilligt registreret diversiteten og pluraliteten. I den konstruktive missionsteologi, som forfatteren finder ansatser til hos Thangaraj, Placher, Russel og Hodgson, drejer det sig om at forsone sig med forskelligheden og pluralismen og med åbne øjne tage den relativisme med i købet, som er uundgåelig indenfor det postmoderne paradigme.

Her er givet et forholdsvis frit referat af, hvad der kan læses som essensen af forfatterens argumentation for, hvad man kunne kalde “en nutidig teologisk relativitetsteori”. Det skal imidlertid understreges, at fremstillingen er

gjort med stor videnskabelig akribi; litteraturbrugen er omfattende, begrebsbestemmelserne nøjagtige, analyserne skarpsindige og de konstruktive ansatser lovende. Det er alt sammen skrevet i et meget poleret engelsk.

Det betyder ikke, at der ikke kan rejses indvendinger imod afhandlingen. Der er således en del redundans i argumentationen, og man kan diskutere, om de lidt omstændelige redegørelser for den lingvistiske baggrund for den kritiske diskursanalyse som alligevel er på anden hånd bringer argumentationen videre, når de mestendels fremstår som læsefrugter. Det lader sig heller ikke nægte, at nogle af analyserne af de missionsteologiske tekster er noget hårtrukne. Og man havde gerne set en mere dybtgående behandling af de teologiske konsekvenser af helhjertet at omfavne det postmoderne paradigme. Men at en afhandling indbyder til diskussion er kun en fordel, når den, som det er tilfældet her, er godt skrevet, har en klar opbygning, byder på skarpsindige analyser og kommer med interessante observationer.

Viggo Mortensen

Berit Schelde Christensen, Viggo Mortensen og Lars Buch Viftrup

Karma, koran og kirke. Religiøs mangfoldighed som folkekirkelig udfordring
Århus: Univers 2007. 257 s. Kr. 249.

Denne nyeste udgivelse i rækken af danske studier af religiøs pluralisme er resultatet af et samarbejde mellem Areopagos, Landsforeningen af Menighedsråd og Center for Multireligiøse Studier ved Det Teologiske Fakultet, Aarhus Universitet. Bogen er egentlig todelt og selve processen omkring bogens tilblivelse synes forbilledlig. Dels består bogen af en afrapportering af en spørgeskemaundersøgelse blandt præster i folkekirken, og dels består den af en række fortolkende essays af præster, universitetsteologer og enkelte andre forfattere.

Fundamentet er som nævnt en kvantitativ spørgeskemaundersøgelse, som Steen Marquard Rasmussen, sociolog i Landsforeningen af Menighedsråd, i bogens anden halvdel analyserer grundigt, kompetent og inspirerende, og hvis hovedresultater er sammenfattet i bogens første essay. Hans analyse kan sammenfattes i påvisningen af en række tendenser, som præster ser i mødet med religiøs mangfoldighed. For det første, en søgen efter en troværdig religiøs tolkning af den enkeltes liv, kendetegnet af en udogmatisk tilgang til kristendommen, for det andet en søgen efter trykthed i fællesskab og for det tredje en fokusering på krop og sundhed. Endvidere – og måske lidt overraskende for forfatterne – viser det sig, at præsterne ikke anser pluralismen, men sekulariseringen som den største enkeltudfordring til folkekirken. Ikke desto mindre er det den religiøse pluralisme, som ifølge præsterne har tydeliggjort svaghederne ved folkekirken, nemlig dilemmaet mellem etableret statskirke og missionerende fællesskab. Samlet set mener præsterne, at folkekirken skal spille en mere aktiv rolle som institution, og flertallet er interesseret i en afklaring af, hvad mission betyder for folkekirken. Til slut identi-

ficerer Marqvard Rasmussen tre typer præster i mødet med religiøs mangfoldighed: den dialogsøgende præst i mødet med muslimer, den klassiske præst som er optaget af teologiske nuancer, og den kæmpende præst som engagerer sig i konfrontationen med andre religiøse traditioner.

På grundlag af denne afrapportering har bogens øvrige forfattere udvalgt hver en del, som de fortolker i en teologisk eller samfundsmæssig ramme. Selve processen omkring bogens tilblivelse fremstår således ægte induktiv – der er med andre ord ikke tale om en teoretisk ledet undersøgelse men om en induktiv praksis og refleksion. Samtidigt gør denne opbygning det muligt for læseren at kigge sociologen over skulderen, og drage sine egne konklusioner, som måske adskiller sig fra dem, som præsenteres i de mere fortolkende essays.

Den fortolkende del består af fire hovedafsnit – “Mangfoldigheden – den indre og den ydre”, “Folkekirken – mellem institution og person”, “Præsten – den kæmpende og den dialogiske” og “Udfordringen – mission eller dialog?”. Blandt de fortolkende essays vil jeg i første afsnit fremhæve Lene Kühles indlæg, som argumenterer for fremkomsten af en ny religiøs pluralisme, hvor forskellige religiøse grupper – først og fremmest muslimer og folkekirkekristne – er tvunget til at forholde sig mere aktivt til hinanden. I andet afsnit er Tove Fergos indlæg interessant, fordi det ikke blot er en folkekirkepræst men også en tidligere minister med en dyb indsigt i kirkepolitik, som her diskuterer perspektivet i den nyligt vedtagne lov om sognefuldmagten. I tredje afsnit kan man lægge mærke til to helt modsat rettede indlæg fra sognepræst i Gellerup, Annette Brounbjerg Bennedsgaard, og valgmenighedspræst i Brabrand og Herning, Morten Kvist. De to essays præsenterer to vidt forskellige syn på islam og muslimer – eller mere præcist: Bennedsgaards indlæg beskæftiger sig med muslimer, mens Kvists indlæg fokuserer på islam. I fjerde afsnit vil jeg fremhæve Viggo Mortensens på en gang faglige og personlige indlæg for en folkekirke, som står i et dilemma mellem sin statskirkelighed og nutidens krav om tydelighed, integritet og autenticitet i mødet med andre religiøse traditioner.

Selv om det ikke ødelægger glæden ved at læse bogen, så må jeg ikke desto mindre påpege, at der er problemer med noterne i bogen: efter et antal noter passer nummereringen ikke længere, og til sidst holder noterne helt op, selv om fodnoterne i teksten fortsætter. Det er ærgerligt, fordi referencer og litteraturhenvisninger er henvist til noterne i de fortolkende essays. Denne mangel bør dog ikke afholde nogen fra at lade sig belære af Marqvard Rasmussens analyse og udfordre af de øvrige forfatteres fortolkninger, som hermed anbefales.

Jonas Adelin Jørgensen